

Oponentský posudek disertační práce:

ThLic. Mgr. Lenka Jeřábková: Strahovští katecheté v 19. století

Pro volbu tématu uvádí autorka několik důvodů: jednak nebylo dosud v patřičné šíři zpracované, jednak se chce vzhledem ke své dosavadní kvalifikaci pohybovat v oblastech teologie a pedagogiky. Toto mezioborové zaměření předložené disertace, ke kterému pro její charakter i způsob zpracování nutno přičíst oblast historického bádání, je nepochybně velkou předností.

Pro svůj cíl, jasně formulovaný v Úvodu, podat obraz působení premonstrátů v oblasti katecheze, resp. pastorální služby vůbec, zvolila logicky strukturovanou osnovu. I z ní je zřejmé, že autorka dobře zvládla otázku metodického postupu.

Nezačíná sice obvyklým přehledem dosavadního bádání v dané oblasti, ale rovnou podává přehled pramenů a literatury, které hodlá v práci využít. Patří mezi ně jak primární zdroje archivní (strahovského kláštera, některých farností a škol), tak rozmanité učebnice či příručky pastorální teologie směřované pro zkoumané období, ale také dokumenty týkající se oblasti školství. Již v tomto ohledu lze považovat práci za velmi přínosnou.

Ve třetí kapitole vykresluje doktorandka podrobněji vznik a vývoj pastorální teologie 18. a 19. století, a to hlavně prostřednictvím sekundárních zdrojů (především práce A. Kříšťana a starší dílo F. Košáka). Přehlednosti kapitoly, která chce charakterizovat obor pastorální teologie v daném období, by možná posloužilo podrobnější rozčlenění (např. kap. 3.2). Autorka zde podává popis jednotlivých učebnic, naznačuje jejich strukturu a specifika. Obsahová charakteristika, teologické či jiné zaměření je uvedeno v míře zcela nepatrné (snad jen náznakem u učebnice F. X. Blandy, 29). Podobně v částech, kde se autorka věnuje konkrétní pastoraci by bylo vhodné rozdělit téma na práce teoretické (učebnice, časopisecké články) a skutečnou praxi. Především však by v disertaci, která si klade za cíl představit působení premonstrátů, bylo třeba rozlišovat, kde se jedná o praxi obecně církevní (katolickou), a kde jde o specifikum premonstrátské.

S ohledem na záměr disertace autorka považuje za nezbytné pochopit „kořeny praktického pastoračního působení premonstrátů“, proto předkládá zevrubné líčení dějin premonstrátů (str. 32-54), přičemž využívá k jejich charakteristice tzv. premonstrátského patera (52n). Protože se autorka i v dalším průběhu své práce bude o tyto znaky řádu opírat, bylo by vhodné, kdyby uvedla konkrétní zdroj, případně referenční literaturu. Rozhodně je v této kapitole patrný autorčin zájem zakotvit působení premonstrátů v hloubce jejich tradice, z velké části však není dost zřejmé, jaký to má vztah k tématu katechetické práce tohoto řádu, resp. tématu disertace. Přesto je možno si z uvedeného líčení učinit obrázek o situaci, ve které se ocitají premonstráti se svou katechetickou činností. Autorka se však – snad proto, že se dosti úzkostlivě drží několika sekundárních zdrojů – nepustila do hlubší otázky, kde se vlastně vzalo ono úsilí o vzdělávání, na co navazuje, když, zdá se, původním záměrem řádu tak docela nebylo, spíše bylo souhrou dějinných okolností či východiskem z nouze (36; 48).

Od páté kapitoly se již plně věnuje svému hlavnímu tématu – premonstráti a školství, resp. pastorační činnosti. Rozhodně zaujme vylíčení stavu školství, výchovy a problémů, se kterými se vyučování náboženství muselo potýkat. Vychází z analýzy situace, popsané výstižným dobovým termínem „nenábožnosti“ (55n), která sužovala 19. století. Jistě by bývalo zajímavé a pro další postup práce důležité zjistit, co se ale myslí „nábožností“ v té době. Tomu se však doktorandka nevěnuje.

Hlavní její zdroj J. Zeidler již v té době vidí, že náboženství ve škole nezmůže téměř nic, není-li opory v církvi a rodině. Je zajímavé, že J. Zeidler, podle Jeřábkové, nijak nezpochybňuje dobové výukové metody, ale za problematické považuje společensko-církevní poměry (59n).

Autorka zde však přidává jako „klíčový problém“ tehdejšího neblahého stavu vyučování právě stránku výukové metody. Proč ji však Zeidler nezmiňuje? Jeřábková tvrdí, že „až do schválení Hasnerova zákona byla jakožto jediná povolena tzv. metoda sokratická“, která však byla považována „již v první polovině 19. století... za zastaralou a nevhodnou.“ (58). Takto obecně to dle mého názoru nelze tvrdit. Autorka uvádí sice velmi zajímavou dobovou kritiku (58²⁴⁷)¹, ta se však více týká otázek *teologických* než odmítnutí metody jako takové. Sám autor této kritiky, 20 let před Hasnerovým zákonem, uznává, že toto je řády ustanovená metoda, ale sám doporučuje raději dětem vyprávět. Problém totiž nevidí v této metodě, která má své nesporné výhody, ale v jejím užívání: často přesahuje možnosti vyučujících (Viz pak kap. 5.1.1.4). Zásadní problém však kritik vidí vskutku v oblasti teologické a antropologické, totiž, nakolik je možno počítat s náboženským nadáním a nakolik je třeba zjevené pravdy člověku sdělit. Proto od konce 18. století probíhala diskuse, zda mohou / mají učit náboženství jen kněží a katecheté, nebo i běžní učitelé. Je třeba také říci, že právě v této době byla sokratická metoda mnohde vnímána naopak jako pokroková, protože zohledňovala individualitu dítěte a odstraňovala pasivní recepci vyučované látky. Ale celý tento spor o katechismus (resp. odmítání katechismu) a pojetí výuky (a o pojetí toho, co je vlastně „nábožné“!) je sporem, který stejně intenzivně probíhal i v protestantismu. Je škoda, že doktorandka právě tuto problematiku zcela ponechala stranou své pozornosti.

Zde vzniká nad textem disertace i další otázka: Jak zmíněno výše, na str. 58 autorka tvrdí, že jedinou povolenou metodou do Hasnerova zákona (1869) byla metoda sokratická, kdežto na str. 61 je řečeno, že biblická dějprava pronikla do výuky s tereziánskými reformami (tedy někdy po roce 1774) a metodou bylo např. čtení a učení zpaměti (62). (Ostatně i onen výše zmíněný vášnivý kritik sokratické metody z roku 1848 uvádí vyprávění jako nejpřiměřenější metodu výuky.) A na str. 64 je naopak řečeno, že v téže době „vyučovací metodou byla stále téměř výhradně Felbigerova tabelární metoda...“ Jak je to tedy s těmi „jedině povolenými“ metodami v první polovině 19. století? Na čem tato povolení vlastně závisela? Jaká byla asi realita?

Doktorandka, opět hojně opřena o sekundární prameny, dále představuje systém náboženské výchovy a státní předpisy s ní související (60-74). Náplň této katecheticko-pastorační práce (především příprava k přijetí svátostí) je však již podána na základě velmi zajímavých dobových pramenů, buď časopiseckých článků nebo učebnic pastorální teologie (především A. Skočdopole). Poněkud zavádějící v této kapitole, nazvané „Premonstráti na školách“ (55) je skutečnost, že prvních 25 stran, na kterých se objevuje poměrně podrobný rozbor školského systému, s premonstráty bezprostředně nesouvisí. Jde o obecný dobový kontext. Zde se autorka dopustila malé formulační nepřesnosti, resp. není zřetelné, co tím přesně míní: Nelze totiž dost dobře tvrdit, že od poloviny 19. století platilo ustanovení, že „veškeré vyučování mládeže na veřejných i soukromých školách bude ve shodě s naukou katolické církve“ (67). Neboť v té době existovaly například i četné školy evangelické.

Teprve potom autorka obrací pozornost k vlastní katechetické práci strahovských premonstrátů, a to velmi zajímavým představením některých škol („nižších“ a „vyšších“),

---

¹ „Užíváním tak nazvané sokratické metody u vyučování sv. náboženství zjeveného se podnět a příčina k lhostejnosti u víře a ostatním převrácenostem věku nynějšího zakládá.“ *Časopis katolického duchovenstva*, 1848, 21(2), s. 54-60. Viz: http://www.depozitum.cz/knihovny/ckd/tiskclanek.php?id=c_11811

především v Jihlavě a Liberci, zvláštní kapitola je věnována práci v ústavu pro zrakově postižené. V této fázi disertace autorka bohatě využila svá archivní bádání, představila řadu pramenů, které se věnují organizaci škol, výuky, ale také finanční stránce.

Z dnešního hlediska může udivit zařazení šesté kapitoly o farní pastoraci, kde je kladen důraz na kázání či přípravu ke svátostem, do oblasti katecheze. Autorka se však drží dobového pojmosloví, které je řadí právě do oblasti vzdělávání (122). Kapitola o homiletické praxi popisuje „běžný homiletický provoz v jihlavské farnosti“, tedy organizační struktury, podobně popisuje i další aktivity ve farnostech (cvičení, misie aj.), aniž blíže seznamuje s obsahem. V zásadě tomu není jinak ani v dalších velkých kapitolách: Individuální přípravy k přijetí svátostí (6.2) a Pastorece bratrstev (6.3). I tak má shromážděný materiál, popis jednotlivých úkonů a činností svou cenu, neboť vykresluje obraz bohaté činnosti premonstrátů té doby. Oponenta pochopitelně zaujaly kapitoly o katechezi konvertitů či přípravě nábožensky smíšených párů.

Ani tam, kde praktický teolog dychtivě očekává konkrétní ukázkou, náznak obsahu kázání či katecheze, analýzu zmíněných homilijních témat, se nesetká s ničím jiným, než opět hlavně s popisným stylem (122nn). Přesto však nelze v disertaci na téma pastorální teologie doslova přeskakovat staletí, aniž je na to čtenář upozorněn. Autorce je vděčným zdrojem dílo premonstráta Jiljího Chládky z roku 1780, kterého cituje v jednom odstavci, ale hned v dalším odstavci se bez upozornění objeví jiný doklad, ovšem z roku 1897 (78, podobně např. 130, 134, 148n). Očekávali bychom alespoň náznak otázky, zda se pojetí pastorálky během více než století nějak proměnilo, a jak. Vskutku drobný náznak najdeme na str. 122.

V této kapitole je zajímavé tvrzení: „Pro ilustraci lze popsat běžný homiletický provoz v jihlavské farnosti, neboť pro jiné farnosti prakticky chybí doklady“ (123). Co znamená ono „prakticky chybí“? Na jakém základě je toto možné tvrdit? A má autorka na mysli jen farnosti spravované premonstráty, nebo obecně všechny?

Podobně se lze ptát, co má autorka přesně na mysli tím, že v Jihlavě „úřad českého kazatele existoval prokazatelně už v 17. století“ (124). Vždyť v Jihlavě existovalo české kázání prokazatelně od počátku 15. století. Ale ani u tak konkrétních témat, jako je „křesťanské cvičení“ či „cyklická kázání“ se nedočkáme konkrétnějšího obsahu. Ačkoli autorka uvádí, že se v jihlavské farnosti doklady dochovaly, neuvede nic konkrétnějšího a raději se opět uchýlí k obecným učebnicím pastorálky nebo sekundárním zdrojům (125n).

Jinak tomu je při velmi zajímavém líčení premonstrátských spolků (6.3.3) a katecheze konvertitů (6.2.1.2), jakkoli zůstává i zde spíše na obecné rovině. Asi i proto autorčin odhad, proč docházelo k „odpadům z církve“, zůstává jen v oblasti osobního, zde nijak nepodloženého pohledu: snad spory s kontroverzními duchovními a národnostní faktor (137). Nevím, odkud čerpá autorka tento názor², je rozhodně škoda, že nezhodila mimo jiné také tu okolnost, že v roce 1868 byl v Jihlavě postaven evangelický kostel a samostatný sbor vzniká právě v oněch zmíněných 90. letech. V Jihlavě je v této době ovšem silná také spolkařská činnost mimocírkevní, která byla orientována vskutku národnostně a často proticírkevně („pokrokově“). O to zajímavější by pro podobnou práci bylo zjištění, jak se s tím vyrovnávají místní kazatelé a katecheté. Pokud tedy existují prameny (137).

Podobně osobně laděný osobní odhad ohledně katecheze smíšených párů (146) by zasloužil v disertaci poněkud preciznějšího dokladu. Autorka považuje za „zajímavý znak“ těchto

---

² Lze se jen dohadovat, zda autorka zde nemá na mysli postavu I. Zahradníka, v práci jinak často zmíněného a uvedeného mezi významnými představiteli právě jihlavských spolků (159n.). Na životním příběhu tohoto muže by totiž šlo dobře ilustrovat celou problematiku dané doby: od významného premonstrátského kněze k zápasu o národnostní práva, přestupu k pravoslaví a zakotvení v Církvi československé a na postu ministra.

katechezi, že se obracejí k ženě a u muže se předpokládá konfese protestantská, z čehož uzavírá, že žena jako matka byla důležitější, protože otec jako hlava rodiny „katolickou víru prostě nařídí“. Ano, takto lze uvažovat, pro disertaci by byl ale daleko důležitější nějaký doklad z té doby. Tím by mohla být například tehdy existující právní úprava, zakotvená již v Tolerančním patentu z r. 1781: Je-li muž katolík, budou všechny děti katolické. Je-li žena katolička, budou jen dcery katolické.

Před vlastním závěrem jsou vloženy „životopisné medailony“ tří významných strahovských osobností, které dokreslují význam a rozsah katecheticko – pastoračního působení premonstrátů v 19. století.

Třístránkový závěr je souhrnem poznatků, které autorka svým bádáním získala, ale také zdůrazněním významu katecheticko-pastorační práce premonstrátů v období, které se vyrovnávalo s osvícenstvím a modernou. Autorka sama vidí jeden z hlavních přínosů své disertace v zasazení tohoto působení premonstrátů do širokého dějinného kontextu. S tím lze jen vyslovit souhlas.

Doktorandka si vytkla „využít metody pramenného bádání“ (6) a považuje právě toto za „největší přínos své disertace“ (170). Je nepochybné, že práce s farními či strahovskými archiváliemi přinesla mnohé poznatky, která dobře zužitkovala a jsou vskutku zajímavou četbou.

Avšak pro disertaci je poněkud nestandardní, že autorka tak důležité prameny, jako je například „Všeobecný školní plán“ či Felbigerova „Metodika“ (60) cituje pouze ze sekundárních pramenů. O to více je to na pováženu, že uvádí tyto prameny v soupisu užitě literatury a konec konců jsou dobře dostupné na internetu. Oponent neměl možnost posoudit, zda autorka nepostupovala podobně i v případě dalších pramenů, např. 64²⁸⁴ a 285: je uveden všeobecný popis s odkazem na příslušný pramen, ale vzápětí, bez odlišení, charakterizuje tento pramen s odkazem na literaturu sekundární. Nejinak je tomu v kapitolách o farní pastoraci premonstrátů (6.2.1). Ostatně velká část disertace je zpracována podobně: co odstavec, to zřejmě souhrn ze sekundární literatury (viz např. 67-69, 71; 96 aj.). Takže i případná hodnocení výuky daného období se opírají jen o sekundární literaturu (např. 73). Jinými slovy, v textu disertace se zcela nedostatečně diferencuje mezi zdroji primárními a sekundárními. Popisující styl často překračuje z jednoho zdroje do jiného bez rozlišení. Pro disertaci s historickým zaměřením věc povážlivá.

A již zcela nepřijatelné je tvrzení, že „Izidor Zahradník několikrát publikoval časopisecky svá kázání, jak svědčí jeho dochovaná korespondence s opatem Zikmundem Starým“ (131). Ano, Izidor Zahradník svá kázání vskutku publikoval, existují jejich sbírky (a to přímo v knihovně KTF!), a dokonce redigoval časopis „Kazatel“. U disertace by se vskutku očekávala práce s těmito prameny, nebo aspoň patřičný odkaz.

Je nápadné, že disertace vlastně neobsahuje takřka žádné citace, pouze jakési souhrnné parafráze a referáty, v poznámkovém aparátu se projevující stále opakovaným slůvkem „viz“. Škoda, že autorka například v příloze nezveřejnila aspoň některé autentické texty, nebo malé ukázky, které by dovolily bezprostřednější setkání se svědky oné doby.

Při pohledu na celek práce a její výsledky si lze klást otázku, zda zvolený způsob zpracování (nikoli struktura práce) vskutku dobře posloužil zvolenému cíli, totiž sledovat rozvoj a specifika pastorální teologie a služby strahovských premonstrátů v dané oblasti. Stále nové a nové historické úvody, exkurzy do kontextu doby atp. možná spotřebovaly nadbytečný prostor a čtenář je mírně zklamán, že mu prostřednictvím pramenné základny není dopřáno setkat se autentičtěji s působením strahovských katechetů.

Je zajímavé, že přes velké historické exkurzy a chvályhodné úsilí zakotvit dané téma v kontextu doby, nesetkáme se s pokusem alespoň náznakem porovnat katolickou a premonstrátskou teorii katecheze s dobovou mimokatolickou katechetikou / náboženskou pedagogikou a pedagogikou vůbec. Podobně je zcela vynechán vlastní kontext celého vzdělavatelského úsilí, ke kterému patří impulsy reformace právě v této oblasti. Je často zmíněna „tridentská reforma“, která však není obsahově blíže specifikována. Přitom právě tato reaguje svými důrazy na rozvoj školství a vzdělanosti v protestantských oblastech.

Autorce jistě neusnadnilo práci například takové její zjištění, že se „do výuky spiritualita řádu promítala nepatrně“ a specifika tohoto řádu nebyla ani ve školách řádem zřizovaných „do výuky nijak implantována“ (102). Pak lze skutečně jen konstatovat, že premonstráti školy zřizovali a (mnohdy těžko) udržovali, ale více se nelze dozvědět, pouze řady jmen vyučujících na různých školách (109-115). Je nesporným přínosem této práce, že se tímto způsobem podařilo vyzdvihnout a do jisté míry zmapovat nepřehlédnutelný význam starosti premonstrátů o školství v 19. stol.

Od disertační práce se očekává, že ji bude provázet diskuse, řešení vzniklých otázek, polemika, reflexe, vlastní hodnocení. Zcela ojediněle se objeví opatrně formulovaný osobní názor, a vlastně až v samotném závěru položí autorka otázky (např. velikost farností, administrativní zátěž, moralistické zaměření křesťanské nauky atd., 169), které mohla zmínit a konkrétněji pojednat v hlavním textu. Ale možná jsou tyto nedostatky způsobeny tím, že se jedná o první práci podobného typu a hlubší sondy budou předmětem dalšího autorčina bádání.

Drobné poznámky, otázky:

K inkorporaci teologické fakulty do německé univerzity autorka konstatuje: „1882 ... teologická fakulta jako nacionálně utrakvistická byla přičleněna k německé univerzitě“ (22). Sice si lze pod tímto tvrzením některé aspekty představit, ale bylo by dobré, kdy zde autorka své tvrzení lépe specifikovala. Jednak proto, že utrakvismus v té době neexistoval. Pak je ovšem i otázka nacionalismu. Jakou roli hrál ve skutečnosti? Vždyť v této době tvořili němečtí studenti jen asi pětinu celkového počtu studentů teologie. Nebyl problém spíše v tom, že prostě nebylo českých pedagogů (23 nahoře)?

Protože práce má velmi silnou komponentu historickou, není oponent schopen ze své pozice řadu tvrzení zhodnotit. Například otázku, zda je či není možno dohledat dostatek zdrojů k apoštolské službě řádů v období 15. a 16. století (43), nebo výše zmíněné otázky na absenci pramenné základny homiletické a katechetické praxe.

Z dnešního hlediska považuji za poněkud zvláštní formulaci: „Jettmar... za několik let však odpadl od víry, uprchl a v pruském Slezsku přestoupil k protestantům.“ Jak to bylo s jeho vírou není v pramenech zde citovaných uvedeno. On prostě opustil (z nějakého důvodu) premonstrátský řád a přestoupil jinam.

Nepřípustný, vskutku horribile visu v moderní disertaci je termín „protestantská náboženství“ (136 a 137).

Podobně by si v daném kontextu vylíčení poměrů v Jihlavě zasloužil bližší specifikace termín konfese „evangelická a luteránská“ (136).

Formální náležitosti:

Práce je čtivá, občas snad ruší delší věty s komplikovanou stavbou, nebo jakési návraty v textu bez upozornění (např. 45: Nejprve se mluví o 16. století, pak o 18. a bez upozornění se řekne „v této době“, ale má se na mysli opět 16. století.) O popisném stylu a nedostatečné diferenciaci mezi primárními a sekundárními zdroji v textu byly zmínky výše. Práce je však velmi pečlivě zkorigovaná a zpracována ve standardní počítačové grafické kvalitě.

Přesto se vyskytují drobné chyby, poznamenal jsem tyto: 19 – Pitroff; 33 – asi chybí slovo; 38 – nejasná formulace; 40 – nadbytečná spojka „a“; 43 / 125 - Někdy psáno tridentský, jindy Tridentický koncil; 46 – navíc „se“; 47 – nemá být správně nadpis: Obnova „v“ 19: stol. ?; 50²¹¹ – překlep; 55 – nesrozumitelná věta; 60 – Erblanden (místo Erbländer); 87 – poznámka utekla na další řádek; 124, ř.4 – byla (místo bylo); 164 – Schwarzenberga; 168 – definicí. Někdy se ve větách opakují stejná slova, označil jsem je přímo v textu.

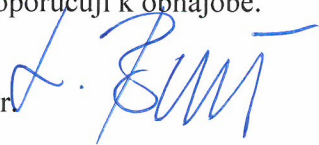
Bývá zvykem uvádět u významných postav při prvním výskytu v textu základní životopisná data. V této práci se s tím nikde neseškává, což je škoda. Lze také doplnit, že Allgemeiner Schulplan od Felbigera (60) byl poprvé vydán 1774. Je otázka, zda se jedná o „knihu“, šlo o součást sbírky zákonů. A Felbigerova „Kniha methodní“ vyšla sice v roce 1777, ale již v česko-německé verzi, původní vydání je z roku 1775.

Závěr:

I přes uvedené výhrady mám za to, že práce dosti ojedinělým způsobem představuje určitou výseč z dějin školství a vzdělávání a má svou cenu v propojení oblasti historického bádání a praktické / pastorální teologie. Jedná se o důležitý příspěvek nejen pro oblast zde zkoumanou – katechetiku / náboženskou pedagogiku, ale stejně tak liturgiku, homiletiku poimeniku a další. A v neposlední řadě otevírá možnosti dalšího bádání díky množství shromážděného materiálu a může dobře inspirovat k provedení detailnějších sond ve zde zkoumané oblasti.

Disertační práci doporučuji k obhajobě.

Ladislav Beneš, Dr.
Odborný asistent
Katedra praktické teologie
UK ETF

V Praze 2. 9. 2013